

ҚАНТ ӨНЕРКӘСІБІН ДАМЫТУ - ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕ

Күнделікті сұранысқа ие негізгі әлеуметтік өнімдердің бірі - қант. Қазіргі уақытта Қазақстандағы қанттың 95%-ы импорттық шикі қанттан және тек 5%-ы отандық шикізаттан-қант қызылшасынан өндіріледі. Нәтижесінде Қазақстан қант импорттаушы ел болып табылады, бұл ретте отандық шикізаттан өзін-өзі қамтамасыз етудің экономикалық мүмкіндіктері алуан түрлі және жоғары.

Қазақстанның қант бойынша жоғары импорттық тәуелділігі оның экономикалық қауіпсіздігін едәуір төмендетеді, өйткені жыл сайынғы қант сатып алу көлемі валюта ресурстарын жинақтауға қысымды қосымша күшейтеді және отандық емес, шетелдік тауар өндірушілерді ынталандырады. 2011 жылы ҚР-дағы негізгі азық-түлік тауарлары импортының көлемі 1093,7 млн АҚШ долларын құрады. Импорттың негізгі үлесін қант, оның ішінде шикі қантты қосқанда 344,3 млн АҚШ доллары немесе 31% құрады.

Қант қызылшасы үлкен агротехникалық маңызы бар, жалпы ауыспалы егістің өнімділігін арттырады және көптеген дақылдар үшін құнды, алдыңғы үлгі болып табылады. Қант қызылшасының биологиялық ерекшеліктері оның табиғи жағдайларға қойылатын нақты талаптарын анықтайды: оң температураның мөлшері, жауын-шашын мөлшері және топырақ түрі. Қант қызылшасының вегетациялық кезеңі 160-тан 220 күнге дейін созылады, ал оң температураының қосындысы 10°C-тан жоғары. Сонымен қатар, ерте себу арқылы вегетациялық кезеңді ұзарту кеш жинауға қарағанда жоғары нәтиже береді. Оның өнімділігі көбінесе жауын-шашын мөлшеріне және топырақтың құрамына байланысты. Қант қызылшасын өсіру жақсы газдалған, қарашірікке бай сазды бейтарап құрылымды топырақты қажет етеді. Топырақтың түріне байланысты қызылшаның қант мөлшері 15,5-тен 20,5%-ға дейін өзгеруі мүмкін.

Қазақстанның қант қызылшасы өндірісі тамақ өнеркәсібінің жетекші саласының бірі болып табылады. Қазақстанда оның даму тарихы екі ғасырдан астам уақытты құрайды, егер 19 ғасырда саланың пайда болуы және өнеркәсіптік рельстерге қалыптасуы жүрсе, онда 20 ғасырда қант өнеркәсібі толығымен қалыптасқан инфрақұрылымы және ұйымдасқан қант нарығы бар қарқынды дамып келе жатқан өндірістердің бірі ретінде кірді. Реформаға дейінгі кезеңде өнеркәсіптік өңдеу үшін қант қызылшасын өндірумен 3 облыста орналасқан 60 мың га. 125-тен астам шаруашылық (колхоздар, совхоздар және басқа да ауыл шаруашылығы кәсіпорындары) айналысты, ал оны қайта өңдеу жалпы өндірістік қуаты тәулігіне 25 мың тонна қызылша болатын 8 қант зауытында жүргізілді.

Әлемдік қант өндірісі соңғы жүз жылда он еседен астам өсті және шамамен 169,1 миллион тоннаны құрайды. Оның ішінде 133,6 млн.тенге қамыс және 35,5 млн. тенге қызылшадан өндірілетін еді. Қант қамысынан және қант қызылшасынан қант өндірісінің қатынасы сәйкесінше 79 және 21% құрайды. ХХ ғасырдың соңында қант әлемнің 127 елінде өндірілді, ішінде 79 елде — қант қамысынан және тек 38 елде — қант қызылшасынан өндіріледі.

Қызылша өсіру шаруашылықтары мен қант зауыттарын ресурстық қамтамасыз етуді машина жасау, химиялық, тұқым өсіру компаниялары

көтерме сауда жүйесі, делдалдық буындар, яғни жабдықтау-өткізу кооперативтері арқылы жүзеге асырады. Мәселен, Италияда олар қызылша өсіретін шаруашылықтардың пестицидтер мен минералды тыңайтқыштарға деген қажеттілігінің жартысынан астамын, техниканың шамамен 45% - ын; Данияда тыңайтқыштарға деген қажеттіліктің 40% -дан астамын және техниканың 20% - ын қамтамасыз етеді.

Қызылша қант өндірісінде нарықтық қатынастардың қалыптасуы нарықты ұйымдастырудың нақты жүйесін және негізгі мәселелерді шешу және шешу үшін оны ұтымды құрылымдауды қажет етеді. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, нарықтық қатынастарды қалыптастыру процесі қысқа мерзімде жүрмейді және ұзақ уақытты алады. Сондықтан экономикалық қатынастардың толыққанды жүйесі ретінде дамыған қант нарығын қалыптастыру белгілі бір уақыт кезеңін ғана емес, сонымен бірге материалдық мүмкіндіктердің болуын, нарықтың тиісті құқықтық, нормативтік және экономикалық реттеушілерін құруды талап етеді.

Біз қызылша-қант өндірісінің барлық салаларында мүмкін болатын ең көп пайда алуға мүмкіндік беретін ресурстар бөлінген кезде тиімділікке қол жеткізіледі деп санаймыз.

М. НАРМАНОВ,
М.Әуезов атындағы
ОҚУ-дің доценті,
Х.ғ.к.,
Т. АКИЛОВ,
доцент, Х.ғ.к.,